

Институт за национална историја - Скопје

Религија

**Зборник на трудови од Осмиот меѓународен
симпозиум за византиски и средновековни
студии „Денови на Јустинијан I“,
Скопје, 13-14.11.2020 г.**

Уредник
Митко Б. Панов

Скопје, 2021

Издавач:
Институт за национална историја - Скопје

Уредник:
Митко Б. Панов

Лекторка:
Јордана Шемко Георгиевска

Техничка обработка:
Игор Панев

Печати: ДПТУ Контура ДОО Скопје

Финансиски поддржано од:

Република Северна Македонија
Министерство за култура

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

2(495.02)"653"(062)
930.85(495.02)"653"(062)

РЕЛИГИЈА : зборник на трудови од Осмиот меѓународен симпозиум за византиски и средновековни студии "Денови на Јустинијан I" : Скопје, 13-14.11.2020 г. / уредник Митко Б. Панов. - Скопје : Институт за национална историја, 2021. - [340] стр. : илустр. ; 24 см

Текст на мак. и англ. јазик. - На наспор. насл. стр.: Religion
Proceedings of the 8th International Symposium on Byzantine and Medieval
Studies "Days of Justinian I" : Skopje, 13-14 November, 2020 / edited by
Mitko B. Panov. - Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4981-00-8

а) Религија -- Византија -- Среден век -- Собири б) Културна историја --
Византија -- Собири

COBISS.MK-ID 55299589

Institute of National History - Skopje

Religion

**Proceedings of the 8th International Symposium on
Byzantine and Medieval Studies “Days of Justinian I”,
Skopje, 13-14 November, 2020**

Edited by
Mitko B. Panov

Skopje, 2021

Уредник
Митко Б. Панов

Меѓународен научен комитет

Флорин Курта, *Универзитет во Флорида*
Митко Б. Панов, *Институт за национална историја, Скопје*
Донатела Бијаџи Маино, *Универзитет во Болоња*
Елизабета Димитрова, *Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје*
Драги Ѓорѓиев, *Институт за национална историја, Скопје*
Хрвоје Грачанин, *Универзитет во Загреб*
Ендрју Роуч, *Универзитет во Глазгов*
Ѓузепе Маино, *Универзитет во Болоња*
Георги Николов, *Универзитет во Софија*
Витомир Митевски, *Македонска академија за науки и уметности, Скопје*
Гордана Силјановска, *Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје*
Каролин С. Снајвли, *Гетисбург колеџ*
Виктор Лилчиќ, *Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје*
Александар Спасеновски, *Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје*
Иванка Василевска, *Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје*
Мишо Докмановиќ, *Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје*
Рубин Земон, *Центар за напредни студии, Скопје*
Јане Коџабасија, *Сојуз на композитори на Македонија*

Секретари на редакција

Драган Ѓалевски, *Институт за национална историја, Скопје*
Игор Панев, *Филозофски факултет, Скопје*

Edited by
Mitko B. Panov

International Scientific Committee

Florin Curta, *University of Florida*
Mitko B. Panov, *Institute of National History, Skopje*
Donatella Biagi Maino, *University of Bologna*
Elizabeta Dimitrova, *University Ss. Cyril and Methodius, Skopje*
Dragi Gjorgiev, *Institute of National History, Skopje*
Hrvoje Gračanin, *University of Zagreb*
Andrew Roach, *Glasgow University*
Giuseppe Maino, *University of Bologna*
Georgi Nikolov, *Sofia University*
Vitomir Mitevski, *Macedonian Academy of Science and Arts, Skopje*
Gordana Siljanovska, *University Ss. Cyril and Methodius, Skopje*
Carolyn S. Snively, *Gettysburg College*
Viktor Lilčić, *University Ss. Cyril and Methodius, Skopje*
Aleksandar Spasenovski, *University Ss. Cyril and Methodius, Skopje*
Ivanka Vasilevska, *University Ss. Cyril and Methodius, Skopje*
Mišo Dokmanović, *University Ss. Cyril and Methodius, Skopje*
Rubin Zemon, *Center for Advanced Studies, Skopje*
Jane Kodjabasija, *Composers' Association Of Macedonia*

Editorial Secretaries

Dragan Gjalevski, *Institute of National History, Skopje*
Igor Panev, *Faculty of Philosophy, University, Skopje*

СОДРЖИНА / CONTENTS

Предговор / Foreword <i>Митко Б. Панов</i>	ix
1. Un nuovo inizio. La nascita dell'Ortodossia dopo la restaurazione delle immagini (843) <i>Antonio Rigo</i>	21
2. A Search for Russian Monastic Legitimization <i>Christian Raffensperger</i>	33
3. Slavery, Religion and the Prus <i>Andrew Roach</i>	44
4. Sacrifices and funerary customs in the religious context of the Early Slavs <i>Georgios Kardaras</i>	60
5. Kōnstantinos VII Porphyrogennētos between Islamic al-Andalus and Judaic Khazaria <i>Alex M. Feldman</i>	74
6. Ohrid Archbishopric and Ecclesiastical Identity in Byzantium <i>Mitko B. Panov</i>	82
7. Секундарните грешки на Латините според Лав Охридски <i>Виктор Недески</i>	93
8. Познавањето и рационалноста во спорот помеѓу св. Григориј Палама и Варлаам <i>Илче Мицевски-Игнат</i>	105
9. St. Demetrius of Thessaloniki and St. Theodora of Arta: two Byzantine hagiographical models between East and West <i>Salvatore Costanza</i>	118
10. An unpublished euchologion manuscript of Chortaitis Monastery (mid. 14th c.) <i>Ilias Karalis</i>	133

11. From “Coats of Skin” to the “Robe of Glory”: On the (ascent/descent) journey of allegory in the Visio Isaiae and Interrogatio Iohannis and beyond <i>Bojana Radovanović</i>	155
12. The Bogomil and Cathar Teaching of the Birth of Jesus. through the Ear of the Virgin Mary <i>Dick Van Niekerk</i>	166
13. The Subject of Catharism in the Polemic between Catholics and Protestants from the 16th to the 19th Century <i>Łukasz Lichter</i>	180
14. Богомилството во уметничко-книжевниот израз и во популарната култура во Македонија (примери од XX и XXI век) <i>Маја Ангеловска - Панова</i>	189
15. Ecclesiastical processions in Byzantine diplomacy and their impact in imperial foreign policy <i>Dragan Gjalevski</i>	201
16. North to south or south via south east”. Complexities of Byzantine cultural and religious missions to the Horn of Africa and Sinai in the milieu of the Axumite Empire <i>Václav Ježek</i>	222
17. The Legacy of Livorno: Trade, Corruption and Religion in the development of the Free Port Mechanism <i>Chloe Fyfe</i>	242
18. Religion and Science in Medieval Islamic World <i>Giuseppe Maino</i>	254
19. Да се биде православен. Морални параметри за оформување на православниот идентитет во Христовата Црква <i>Стефан Гоговски</i>	272
20. Имињата за Бог и границите на религиозниот јазик кај Псевдо-Дионисиј Ареопагит и Џон Скот (Ериугена) <i>Марија Тодоровска</i>	284

21. Христијанската педагогија претставена во делата на светите отци <i>Анета Јовковска</i>	296
22. Религиската едукација – македонското и европското искуство <i>Ѓоко Ѓорѓевски</i>	312
23. Imprisonment of Women in the Sixth Century Papyri <i>Daniela Tosheva</i>	324
24. Минијатурата број 345 од Менологот на Василиј II (<i>Cod. Vaticano Greco 1613</i>) <i>Васил Ѓорѓиев - Ликин</i>	331
25. Убавицата и гусарот. Описите на хероини како пример на екфразата во византискиот роман во времето на Комнените по примерот на Роданте и Досиклес од Теодор Продром <i>Макеј Хелбиг</i>	340
26. Извори на правото во Византиската империја (компаративна анализа на државно-правниот систем) <i>Иванка Василевска</i>	353
27. Претставите од првата зона на припратата во Топличкиот манастир <i>Јехона Спахиу Јанчевска</i>	363
28. Medieval Cistercian's Meditative Minds to Gods with Sacred Spaces and Ornamentation in Simplicity as a Living Heritage <i>Hee Sook Lee-Niinioja</i>	385
29. Theotokos: Temple of God. A new 18th century Greek icon on the Presentation of Our Lady in the Temple <i>Miguel Gallés</i>	399
30. Развојот на црквоното пеење од византиската традиција кај поедини балкански народи во XIX и XX век <i>Јане Коџабашиџа</i>	409

7

Секундарните грешки на Латините според Лав Охридски

Виктор Недески, Православен богословски факултет
„Св. Климент Охридски“, Скопје

UDC 398.3:[94:27-442.47(=124)](495.02)

Abstract: The main topic of the epistles of Leo of Ohrid addressed to the bishop John of Trani is the question of the nature of the Eucharistic bread. However, apart from this practice, Leo criticizes other errors of the Latins such as: fasting on Sabbath, eating strangled animals, and not chanting Alleluia during Lent. This research aims to expose these secondary remarks of Leo and to examine the genesis and development of these practices among the Latins, as well as their a reflection in the rest of the anti-Latin literature in Byzantium.

Главната тема на посланието на Лав Охридски упатено до епископот Јован Траниски, како и на останатите две негови посланија е прашањето за природата на евхаристискиот леб. Сепак, освен оваа практика, Лав критикува и други грешки на латините како што се: постот во сабота, јадење удавени животни и непеењето на Алелуја за време на постот. Ова истражување има за цел да ги претстави овие секундарни забелешки на Лав и да ја испита генезата и развојот на ваквите практики кај Латините, како и нивниот одраз во останатата антилатинска литература во Византија.

Саботниот пост

Второто обвинение на Лав против Латините, после критиката за евхаристискиот леб, е дека тие постат во сабота за време на светата Четириесетница. Оваа пракса, согласно со неговото мислење, спаѓа во групата на јудејски практики и следствено за неа нема место во Црквата. Затоа Лав наведува извадоци од Новиот Завет, каде Христос со зборови и дела не ја запазува јудејската практика за саботниот одмор. Тој истакнува дека всушност тоа било и главното обвинение на Јудејците против Христос. Токму затоа, Лав нагласува дека Самиот Христос и учениците „Додека во една сабота минуваа преку нивјето учениците Негови огладнеа, па почнаа да кинат класје и да јадат, ... поставија почеток на разрешување на законот за саботата“.¹

Прв помеѓу источните автори кој ги обвинува Латините за оваа пракса е патријархот Фотиј, кој го поставува ова прашање на почетокот на својата антилатинска листа.² И Фотиј ја сврстува оваа практика во групата на јудејските. Повеќето антилатински автори во иднина го повторуваат ова обвинение, карактеризирајќи го постот во сабота како јудејска пракса. *Opusculum Contra Francos*³ додава дека Латините не го разрешуваат постот во сабота и „постат во саботите дури и ако во сабота се падне празникот на Христовото раѓање или Богојавление...“.⁴ Стилвис детално го објаснува и анализира латинскиот саботен пост додавајќи дека Латините „постат секоја сабота, јадат доцна вечерта и не јадат месо“.⁵

Со ова, како и со другите свои обвиненија, Лав ги критикува Латините за воведување новитети и промена на древните црковни практики и традиции, кои спротивно на Латините, Црквата од Исток ги држи ревносно. Следствено, ги советува: „и вие, откако ќе се

1 „ἐν τοῖς σάββασι, ἤρξαντο ὁδὸν ποιεῖν, τίλλοντες τοὺς σταχύας καὶ ἐσθίοντες... τὴν οὕτως ἀρχὴν τῆς καταλύσεως τοῦ νόμου, τὴν οὕτως σαββάτου ἐποίουν κατάλυσιν,“ Elmar Büttner, *Erzbischof Leon von Ohrid (1037-1056). Leben und Werk (mit Texten seiner bisher unedierten asketischen Schrift und seiner drei Briefe an den Papst)* (Bamberg: Elmar Büttner, 2007), 188 (Ep. 1.79–81.)

2 Vasileios Laurdas and Leendert Westerink, *Phorius. Epistolae et Amphilochia*, t. 1 (Leipzig: BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft 1988), 42.

3 Во врска со оваа творба, види: Tia M. Kolbaba, *Heresy and Culture Lists of the Errors of the Latins in Byzantium* (PhD diss., University of Toronto, 1992), 25-26.

4 „Νηστεύσι τὰ σάββατα καὶ ἐὰν τύχη ἐν σαββάτῳ ἑορτὴ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἢ τῶν φώτων...“ Joseph Hergenröther, *Monumenta graeca ad Photium eiusque Historiam Pertinentia* (Ratisbon: Gregg International Publishers 1869), 64.

5 „Κατὰ πάν σαββάτον νηστεύουσιν ὀψέ ἐσθίοντες καὶ οὐδέ κρεωφαγούντες“, Jean Darrouzès, „Le mémoire de Constantin Stilbès contre les Latins“, *REB* 21/1963, 80.

поравите, благочестиво да го запазувате ова“.⁶ Оваа забелешка е историски точна и издржана, имајќи предвид дека во првите црковни заедници седмичните денови одредени за пост биле среда и петок, што се задржало како пракса во повеќето источни помесни цркви. Малку пред почетокот на V век, Римската и Александриската црква го прекинале постот во среда, и наместо тоа почнале да практикуваат пост во петок и сабота. Паралелно на тоа, источните цркви (освен Александриската) ја развиле идејата за евхаристиско славење на саботата, со цел да се покаже дека Новиот Завет го замени стариот јудејски закон за саботата.⁷ Така, денот кој на Исток прераснал во празничен ден, на Запад станал ден за пост.⁸

Источната Црква го темелела својот став врз т.н. Апостолски канони и врз каноните од Трулскиот (Петго-шести) собор. Апостолскиот канон 64. (кој во повеќето листи се наведува како 66.),⁹ потврден од 55. канон од Трулскиот собор, уредува дека „Ако некој клирик се затекне да пости во денот Господов [Недела] или во Сабота, освен во едната единствена [Велика сабота], да биде расчинет, а ако е лаик, да биде одлачен“.¹⁰ Тука е значајно да се потенцира дека Апостолските канони, како и каноните од Трулскиот собор, кои биле особено почитувани на Исток, биле речиси непознати на Запад, имајќи предвид дека на Запад, Трулскиот собор не се доживувал како вселенски.¹¹

6 „καί ὑμεῖς διορθωσάμενοι εὐσεβῶς φυλάττετε,“ Büttner, *Erzbischof Leon*, 192 (Ep. 1.117–118.)

7 За празнувањето на Саботата на Исток, сведочи Тимотеј Александриски: „τὸ σάββατον καὶ τὴν Κυριακὴν ἀπέχεσθαι δεῖ, διὰ τὸ ἐν αὐταῖς τὴν πνευματικὴν θυσίαν ἀναφέρεισθαι τῶν Κυρίῳ,“ Γεώργιος Ράλλης and Μιχαὴλ Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε Ἀγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων, καὶ τῶν Ἱερῶν καὶ Οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος Ἀγίων Πατέρων*, т. 4 (Аθῆνα: Εκ της Τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, 1854), 339.

8 *Dictionnaire de théologie catholique*, т. 5 (Paris: Letouzey et Ané, 1985), 18-19.

9 Kolbaba, “Heresy and Culture Lists,” 53.

10 “Εἴ τις κληρικὸς εὐρεθῆι τὴν ἁγίαν Κυριακὴν νηστεύων, ἢ τὸ σάββατον, πλὴν τοῦ ἐνός καὶ μόνου, καθαιρεῖσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω“. Апостолските канони се 85 по број кои се составени во Сирија околу 380 г. Биле признаени и потврдени од страна на Петтошестиот собор. Cf. Marcel Metzger, *Les constitutions apostoliques*, т. 1 (Paris: Editions du Cerf, 1985), 57-62; Périclès-Pierre Joannou, *Fonti. Fascicolo IX, Disciplina Generele Antiqua (IIe-IXe). Les canones des synods particulies*, 1.2 (Rome: Grottaferrata 1962), 41; Périclès-Pierre Joannou, *Fonti. Fascicolo IX, Disciplina Generele Antiqua (IIe-IXe). Les canones des conciles oecumeniques*, 1.1 (Rome: Grottaferrata, 1962), 192-193.

11 Joan Mervyn Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire* (Oxford: University Press, 1986), 304; Vitalien Laurent, „L' oeuvre canonique du Concile in Trullo (691-692), source primaire du droit de l' église orientale“, *Revue des Études byzantines* 23 (1965) 7-42; Roman M. Cholij, „Married Clergy and Ecclesiastical Continence in Light of the Council of Trullo (691)“, *Annuario Historiae Conciliorum* 19 (1987), 76.

Соочен со двата аргументи на Лав околу прашањето за постот во сабота, кардиналот Хумберт не задоцнил да одговори, нагласувајќи дека Латините во сабота постат и се каат, додека Евреите се одмараат и празнуваат. На оваа основа, Хумберт ја нагласува нелогичноста на забелешката на Лав за постот во сабота, имајќи предвид дека смислата и суштината на латинските практики поврзани со саботата се многу различни се многу различни од значењето на практиките на Јудеите. Фактот што ова обвинение продолжува да се среќава во подоцнежните антилатински листи, покажува дека никој на Исток не обратил внимание на творбите и аргументите на Хумберт.¹²

Исто така, во обвинението на Лав за постот во сабота се забележува уште нешто што заслужува коментар. Имено, доколку се обрне внимание на првото спомнување од страна на Лав на постот во сабота, се забележува дека тој ги критикува Латините за постот во сабота за време на светата Четириесетница. Впечатливо е тоа што тој го издвојува периодот на Четириесетницата, а го премолчува фактот дека Латините постат во сабота во текот на целата година. Веројатно, како извор за ова обвинение Лав го користи 55. канон од Трулскиот собор, кој започнува со следниве зборови: „Бидејќи дознавме дека оние во градот на Римјаните во светите пости на Четириесетницата, постат во саботите...“.¹³ Во ова обвинение може да се забележат никулците на едно друго обвинение, кое има корени кај свети Фотиј Велики.¹⁴ Попрецизно, освен за постот во сабота, речиси сите древни антилатински списи ги обвинуваат Латините за неправилно пресметивање на светата Четириесетница.

Вистинските разлики помеѓу Исток и Запад во врска со ова прашање се следните: Прво, постои вистинска разлика во начинот на пресметување на Четириесетницата. На Исток постои една подготвителна седмица која се нарекува „Сиропусна“, која не постои во западната традиција. Во текот на оваа седмица, христијаните на Исток избегнувале да јадат месо, а јаделе млеко и јајца.¹⁵ Дополнително, иако и двете традиции сметаат дека постот треба да трае четириесет дена, сепак постои разлика во однос на начинот на кој треба да се исполни овој број на денови. Во пракса, постоеле локални разлики

12 Jacques Paul Migne, ed., *Patrologia Latina Cursus Completus*, PL 143 (Paris, 1853), 143, 936-937.

13 “Επειδὴ μεμαθήκαμεν, τοὺς ἐν τῇ Ῥωμαίων πόλει, ἐν ταῖς ἀγίαις τῆς Τεσσαρακοστῆς νηστεύουσιν, τοῖς ταύτης σάββασι νηστεύειν.” Joannou, *Fonti*, 1.1, 192-193.

14 Laurdas and Westerink, *Phorius*, 42.

15 *DMA* 5 (1985) 18; Paul Gautiner, “Le Typikon du Christ Sauveur Pantocrator,” *REB* 32 (1974), 56-57.

во секоја традиција, така што современите истражувачи не можат со сигурност да потврдат како се развила и била оправдувана секоја локална традиција. Така, на Исток четириесетте дена се пресметуваат континуирано и без прекин од седмиот понеделник пред Пасха до петокот пред Лазарева сабота. Согласно со овој начин на пресметување, празниците Лазарева сабота и Цветници, како и Страдалната седмица не се составен дел на светата Четириесетница.¹⁶ Спротивно на оваа источна практика, Латините во своето пресметување ги исклучуваат неделните денови, бидејќи во Господовиот ден не е дозволено да се пости, но затоа во пресметувањето ги вклучуваат и саботите. Така, пресметуваат шест седмици по шест дена, доаѓајќи до триесет и шест дена, вклучително со Страдалната седмица. На овој број додаваат уште четири дена од претходната седмица, па така го започнуваат постот во средата од Чистата седмица, со тоа исполнувајќи го бројот од четириесет денови.¹⁷ Поради ваквата разлика, во повеќето антилатински каталози, постои и обвинението дека Латините не ја пазат Сиропусната седмица и не постат во првите два дена од постот. Тука е значајно да се спомене дека во минатото е забележана уште една поинаква источна пракса на пресметување, која веројатно произлегува од Палестина. Во пресметувањето на четириесетте дена според оваа традиција влегувала и Сиропусната седмица, како и Страдалната седмица, но не се броеле саботните и неделните денови, со што се добивал бројот од четириесет дена.¹⁸

Иако, во своето обвинение за саботите, Лав не објаснува зошто го спомнува постот во сабота само за време на светата Четириесетница, може да се претпостави дека ова обвинение се поврзува со различниот начин на пресметување на Четириесетницата на Исток и Запад како што спомнавме. Но, она што е сигурно е дека за Лав е непожелно сè што претставува јудејски остаток и потсетува на Стариот Завет. Обвинението за постот во сабота за него едноставно е уште една потврда дека Латините се враќаат назад кон јудејските обичаи, што според него е сериозна пречка за да се наречат вистински христијани. Користејќи иронично една фраза од свети Василиј Велики, тој во своето *Прво послание* нагласува дека „оние кои ги држат саботите и бесквасните и се нарекуваат Христијани, не се ниту Јудејци, ниту се чисти Христијани, туку личат на леопарди, чие влакно не е ниту

¹⁶ Mary Mother and Kallistos Bishop of Diokleia, *The Lenten Triodion*, (London and Boston: Faber, 1978), 32-33.

¹⁷ DMA 7 (1986) 541.

¹⁸ Mother and Kallistos, *The Lenten Triodion*, 34.

темно, ниту целосно бело, како што вели великиот Василиј¹⁹. Дефинирајќи го својот заклучок во *Третото послание*, Лав е категоричен дека „крстените од јазичниците кои залудно го држат образанието или бесквасните или саботите или новомесечијата или други забелешки на законот, се и ќе останат деца и несовршени, наместо да станат вистински мажи“.²⁰

Јадат удавени животни и крв

Третото обвинение на Лав против Латините е дека јадат удавени животни и крв: „Како, пак, се храните со удавено, и не ја отстранувате крвта?“²¹ Забраната за консумирање на крвта во која се наоѓа душата на животното, се поврзува со сфаќањето дека крвта е живеалиште на животната сила и и движечка сила на животот.²² Согласно со учењето на Стариот Завет, крвта е центарот на животот.²³ Животот е во неа и затоа крвта „вика од земјата“ кон Бога.²⁴ Всушност, во Стариот Завет, термините „крв“ (dam) и „живот“ се синоними.²⁵ Затоа, Лав во продолжение го поставува ова прашање: „Или не гледате дека, како што душа на секое животно е неговата крв, така и секој кој се храни со крв, се храни со душа?“²⁶

Во Стариот Завет постојат посебни одредби кои ја дефинираат врската на човекот со оваа течност – толку силно поврзана со животот, што прави едно тело да живее, а со нејзиното истекување се губи и животот. Светот пред гревот е свет на хармонија, во кој никој нема потреба да пролее нечија крв за да преживее. Но, после потопот, на Ное и неговите синови им било дозволено да користат животинско месо, но строго им било забрането да ја користат и крвта како храна.

19 „οί τά σάββατα μετά τῶν ἀζύμων φυλάττοντες, καί λέγοντες εἶναι χριστιανοί, οὔτε Ἰουδαῖοι, οὔτε χριστιανοί καθαροί εἰσιν, ὅμοιοι ὄντες δορᾷ παρδάλεως, ὡς ὁ μέγας λέγει Βασιλείος, ἡς ἡ θοίξ οὔτε μέλαινα ἐστί, οὔτε δι' ὄλου λευκή;“ Büttner, *Erzbischof Leon*, 188 (Ep. 1.95–96.)

20 „τούς ἐξ ἐθνῶν βαπτίζομένους περιτομήν, ἡ ἄζυμα, ἡ σάββατα, ἡ νεομηνίας ἡ παρατηρήσεις νομικᾶς φυλάττειν οἷς οἱ ἐμμένοντες μεματαίονται, νήπιοι ἀντί ἀνδρῶν καί ἀτελεῖς ὄντες αἰεὶ καί γινόμενοι;“ Büttner, *Erzbischof Leon*, 256 (Ep. 3.334–336.)

21 “Πῶς δέ καί τά πνικτά οἱ τοιοῦτοι ἐσθίουσιν, οἷς τό αἷμα συγχέμενον;“ Büttner, *Erzbischof Leon*, 190 (Ep. 1.98–99.)

22 3 Moj. 17, 11.

23 5 Moj. 12, 23.

24 1 Moj. 4,10.

25 Ѓоко Ѓорѓевски, *Пентатеух-Толкување на избрани текстови од Мојсеевото Петокнижие* (Скопје: Менора, 2009), 78.

26 “Ἦ οὐκ οἶδατε ὡς παντός ζῶου τό αἷμα ψυχῆ αὐτοῦ ἐστί, καί ὅτι ὁ ἐσθίων αἷμα, ψυχῆν ἐσθίει;“ Büttner, *Erzbischof Leon*, 190 (Ep. 1.99–100.)

Замајќи ги предвид овие околности, Лав користи два извадока од Стариот Завет за потврдување на своите ставови, и пишува: „Не во месото, вели Писмото, туку душата на секое тело е во крвта негова²⁷; А и вашата крв, односно вашиот живот, ќе го барам; од секој свер ќе го барам, ќе ја барам, исто така, душата човечка од раката на човек, од раката на братот негов.“²⁸

Поради оваа причина на Јудејците им било забрането да консумираат удавени животни, бидејќи крвта останувала во нив. Овој став на Лав би бил контрадикторен со неговите антијудејски ставови и воопшто со неговиот став кон Стариот Завет, доколку оваа пракса не беше озаконета и во Новиот Завет. Така во *Делата на апостолите* читаме дека кога на Апостолскиот собор е поставено прашањето за тоа што од стариот закон треба да пазат новообратените христијани од незнабожците, апостолот Јаков предлага: „да им се напише да се чуваат од осквернување преку идоли, блуд, удавено и крв“.²⁹ Апостолите го прифатиле предлогот, па така оваа забрана била озаконета и во Новиот Завет. Се поставува прашањето: Зошто од сите уредби на Стариот Завет, апостолите ги задржале само овие, а поконкретно забраната за консумирање удавени животни и крв? Едното објаснување е дека за да се избегне евентуално прекршување на заедништвото помеѓу христијаните од Евреите и незнабошците, Јаков сметал дека е мудро да им се забрани на христијаните од незнабошците во иднина да јадат крв.³⁰ Изразот „да не јадат удавени животни“ можеби бара одредено подетално објаснување или можеби ќе беше посоодветно да се забрани јадење на „секое животно чијашто крв не е истечена“. Очигледно отстранувањето на крвта е клучниот елемент во оваа одредба, а давењето е само индиректно упатување на тоа дека во месото останала крвта на животното.

Едно од објаснувањата е дека главната причина за оваа забрана е тоа што крвта била посветувана на Господ: „И речиси сè според Законот се очистува со крв.“³¹ Така, крвта на жртвуваните животни била сметана за свештена и се користела како средство за очистување, испување и помирување со Бога. Секако, крвната жртва сама по себе

27 3 Мојс. 17,14.

28 1 Мојс. 9,4; 9,5. “πλὴν κρέα γάρ, φησιν ἡ θεία γραφή, ἐν αἵματι ψυχῆς οὐκ ἔδεσθε. Καὶ γάρ τὸ ὑμέτερον αἷμα ἐκζητήσω ἐκ χειρὸς τῶν θηρίων, καὶ ἐκ χειρὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκζητήσω αὐτό,” Büttner, *Erzbischof Leon*, 190 (Ep. 1.100–102.)

29 Дела 15, 20.

30 Cf. Βασίλειος Κουκουσάς and Διονύσιος Βαλαῆς, *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Α'* (Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης, 2011), 35-37; Kolbaba, „Heresy and Culture Lists“, 119-120.

31 Евр. 9,22.

не можела да донесе вистинска прошка на гревовите³², но претставувала праобраз на крвта која Господ Христос ја пролеа на крстот и само таа крв може да очисти³³ од секаков грев.³⁴ Всушност, Христовата крв е единствената која ја примаат и консумираат христијаните во евхаристијата. Токму поради ваквото значење на крвта, веројатно и апостолите го забраниле консумирањето на крв и во Нивиот Завет.

По краткото објаснување кое го заснова главно на два извадока од Стариот Завет, Лав доаѓа до заклучокот дека: „И повторно и според ова, не сте ниту чисти јазичници (повеќето од нив ги колат и ги јадат), ниту чисти Јудејци (тие, пак, не јадат ниту крв, ниту удавено), но, ниту сте чисти Христијани, заматувајќи ја и деформирајќи ја нивната религија и губејќи го образот на православната вера“.³⁵ Така, оваа неправилна практика на Латините, согласно со мислењето на Лав, е уште еден показател за откажување од христијанството, штом ја занемаруваат оваа основна апостолска заповед.

Важно е да се нагласи дека воопшто во целата антилатинска книжевност, Лав е првиот кој го упатува ова обвинение кон Латините. Во продолжение ќе погледнеме како се развива ова обвинение во творбите на современите на Лав, како и кај подоцнежните антилатински автори. Имено, во посланието до Петар Антиохиски, Михаил Кирулариј го повторува ова точно обвинение на Лав, но додава уште нешто, пишувајќи: „тие јадат и удавено ... и нечисто.“³⁶ Последната несериозна забелешка на Кирулариј ќе го однесе ова обвинение во сосема погрешна насока и ќе му даде сосема поинаков тон. Овој коментар на Кирулариј ќе биде развиен од повеќемина автори. Така, Јован Клаудиополски наведува дека Латините: „јадат удавено, задавено, пцовисано и крв.“³⁷ Доколку неговиот коментар завршуваше тука, изразеното обвинение ќе беше во ред, но понатака во истиот каталог, тој додава: „и се откажувам, вели од вашето јадење на нечисто,

32 Евр. 10, 4-31.

33 1 Јн. 1,7.

34 Ѓорѓовски, *Пентатеух*, 79.

35 „Καί πάλιν κατά τούτο, οὐδέ ἔθνηκοι καθαροί εἰσι· κάκεινοι γάρ σφάττοντες οἱ πλείονες ἐσθίουσι. Καί οὔτε Ἰουδαῖοι καθαροί· κάκεινοι γάρ οὔτε τό αἷμα, οὔτε τά πνικτά ἐσθίουσιν. Ἄλλ' οὔτε χριστιανοί καθαροί, κράσιν θολεράν καί σύγχυσιν τῇ θρησκείᾳ αὐτῶν· εἰσάγοντες, καί τό καθ' εἰκόνα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀπολλύοντες.“ Büttner, *Erzbischof Leon*, 190 (Er. 1.102–107.)

36 „καί τά πνικτά τούτους ἐσθίειν... καί τό μιχροφαγεῖν,“ PG 120, 789-791.

37 „τά πνικτά ἐσθίειν καί θηριάλωτα καί θνησιμαῖα καί τά αἷματα,“ Алексей Павлов, *Критические опыты по истории древнейшей греко-русской полемики против латинян* (С.-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1878), 189.

на дабари, чакали и мечки“.³⁸ Сидис објаснува зошто е погрешно консумирањето на удавени животни, на животни усмртени од диви сверови и на крв: како Стариот Завет, така и Новиот Завет, јасно и внимателно обврзуваат на воздржување од овие нешта.³⁹ *Opusculum Contra Francos* го наведува следното: „јадат удавено, задавено и пцовисано и свинска крв и мечки и дабари и чакали и уште поодвратни и понечисти нешта“.⁴⁰ Оваа забелешка за нечистите животни се повторува и кај други антилатински писатели.⁴¹

Во врска со оваа тема, како што своевремено истакнуваат Петар Антиохиски и кардиналот Хумберт, Кирулариј и неговите последователи стојат на нестабилна основа.⁴² Во принцип, древната црковна традиција го проширува ова апостолско правило само малку, вклучувајќи ги животните убиени од други сверови и мрши.⁴³ Всушност, најмалку три канони општо признати во Источната црква експлицитно изјавуваат дека ниту едно месо не е нечисто само по себе.⁴⁴ Само доколку Латините навистина јаделе крв и удавени животни, антилатинските писатели би биле во право.⁴⁵ Клеветите за консумирање на нечисти сверови се крајно небиблски и неканонски.

Останува отворено прашањето: дали Латините во времето на Лав навистина јаделе крв? Но, без оглед на тоа што се случувало на Запад, важно е да се истакне уште еден факт за ситуацијата на Исток. Така, што се однесува на крвта, византиската позиција би можела да биде нестабилна и поради уште една причина: помеѓу самите Византијци особено била популарна чорба од крв, која се нарекувала „крвавица“ (αἷματις), која било забрането да ја јадат единствено клириците.⁴⁶ И во анализата за удавените животни на Петар Антиохиски, тој дава

³⁸ „καί παραιτοῦμαι λέγειν τὰς μιαινοφάγιας καί τοὺς κυνοποτάμους ὑμῶν, καί τζακάλεις καί ἄρκτους;“ Павлов, *Критические опыты*, 190.

³⁹ Reinhard Gahbauer, *Gegen den Primat des Papstes. Studien zu Niketas Seides* (München: Verlag Uni-Druck, 1975), 6.

⁴⁰ „τὰ πνικτὰ ἐσθίουσι καί τὰ θηριάλωτα καί θνησιμαίῃ καί νο αἷμα καί τὰς ἄρκτους καί τοὺς κυνοποτάμους καί τζακάλεις καί τὰ ἔτι τούτων μισαρώτερα καί μιαιρώτερα;“ Hergenrother, *Monumenta graeca*, 65-66.

⁴¹ Kolbaba, “Heresy and Culture Lists,” 260-261.

⁴² Jacques Paul Migne, ed., *Patrologia Graeca Cursus Completus*, vol. 120 (Paris, 1864), 800C-801B; PL 143, 964-965.

⁴³ Види, Апостолски канон 63 (Joannou, *Fonti*, 40-41), Петто-шести собор, канон 67 (Joannou, *Fonti*, 205).

⁴⁴ Види, Апостолски канон 51 (Joannou, Joannou, *Fonti*, 35-36), Анкирски собор, канон 14 (Joannou, *Fonti*, 66), Гангриски собор, канон 2 (Joannou, *Fonti*, 90).

⁴⁵ Латинскиот одговор на ова обвинување од страна на Византијците, види кај кардиналот Хумберт: PL 143, 966-967.

⁴⁶ *ODB* 1, 298.

значајни информации во врска со ова прашање. Тој е уверен дека папата и другите епископи не одобруваат вакви практики. Следи еден долг и интересен пасус за неможноста на црковните водачи да ја контролираат својата паства. Папите и епископите мора да го знаат библискиот ред за избегнување на конзумирање месо од удавено животно и крв. Исто така и источните патријарси. Но, „И во Градот [Константинопол] и надвор од него ќе најдеш многумина кои јадат свинска крв“⁴⁷ и крвта е вообичаена состојка во колбасите во таверните. Антиохискиот патријарх го прекорува својот собрат, тврдејќи дека „ги занемаруваме или превидуваме многуте погрешни нешта кои ги вршат нашите, но затоа ги клеветиме и детелно ги анализираме тугите нешта“.⁴⁸ Како друг пример дека е тешко црковните лидери да ги контролираат сите практики на паствата, Петар Антиохиски го наведува фактот дека законите во Студитскиот манастир сè уште се препашуваат на нетрадиционален начин и покрај повеќекратните забелешки и укажувања на патријархот.⁴⁹ Затоа уште еднаш го повикува Кирулариј кон мир со сите кои правилно му служат Бога и го проповедаат Евагелието.

Од наведеното, се покажува дека спротивно на она што го среќаваме кај многумина антилатински автори во врска со ова обвинение, неговиот „изумител“ – Лав Охридски не вклучува во него несериозни и нестабилни елементи, што сведочи за неговата здрава и нешпекулативна богословска мисла. Тој добро знае дека за старозаветните уредби за нечистите животни нема место во Новиот Завет и не паѓа во искушението да ги преувеличува обвиненијата, што е јасна цел и тенденција на некои други автори. Единственото што може да се окарактеризира како претерување во ова обвинение на Лав е тоа што го наведува Петар Антиохиски – дека ерарсите немаат можност да ја контролираат паствата во поглед на оваа практика од секојдневниот живот, ниту на Исток, ниту на Запад, и доволно е тоа што самите ерарси и клирот на Запад и папата ја пазат библиската заповед.

Не пеат „Алилуја“ за време на великата Четириесетница

Последното обвинение на Лав против Латините се однесува на праксата на Латините да не пеат „Алилуја“ за време на великата Четириесетница:

47 “Εὐρήσεις δὲ καὶ τῆ πόλει καὶ τοῖς ἔξω, πολλούς τὸ ὕειον αἶμα ἐσθίοντας,” PG 120, 808C.

48 “τά πολλά τῶν παρά τοῖς ἡμετέροις πεπλημμελημένων περιφρονούντες, ἢ καὶ παραθεωροῦντες, ἐμμελέστερον σπερμολογοῦμεν καὶ πολυπραγμονοῦμεν τὰ ἀλλότρια,” PG 120, 808D.

49 PG 120, 808D-809A.

„Но, не пеете ниту ‘Алилуја’ за време на Четириесетницата, туку само на Пасха, бидејќи тоа го толкувате вака: Господ дојде и фалете Го, воспевајте Го и благословувајте Го. Според тоа, не пејте го ниту ‘Бог Господ и ни се јави’, ниту ‘Благословен е оној што доаѓа’, зашто и тоа е ‘Алилуја’“.⁵⁰ Фактот дека оваа забелешка кон Латините не се среќава претходно, покажува дека претставува оригинално обвинение на Лав. Тој ја наведува оваа забелешка само во првото послание и само во цитираниот параграф. Лав го презентира и образложува латинското објаснување за оваа практика во предпасхалниот период. Имено, согласно со неговата изјава, Латините имаат ваква практика, бидејќи веруваат дека со овој збор треба да му се оддава пофалба на Бога единствено на Пасха. Сакајќи да ја покаже нелогичноста на ваквото размислување, Лав додава дека, штом го избегнуваат зборот „Алилуја“, следствено треба да одбегнуваат и други фрази кои му оддаваат слава на Бога, бидејќи и тие во суштина имаат исто значење.

Првата реакција на Латините на оваа забелешка на Лав доаѓа многу брзо. Имено, кардиналот Хумберт, одговарајќи на *Првото послание* на Лав во своето дело *Adversus Graecorum Calumnias*, дава одговор и на ова обвинение. Во овој фиктивен дијалог помеѓу еден жител на Константинопол и еден жител на Рим, првиот го прашува вториот зошто неговата црква пее „Алилуја“ само на Пасха. Римјанинот го поправа и му вели дека Латините пеат „Алилуја“ во секој неделен ден, освен во деветте неделни дена во периодите на покајание.⁵¹ Само еден од подоцнежните антилатински каталози го тврди истото со фантастичниот жител на Константинопол од текстот на Хумберт: „не пеат ‘Алилуја’, освен за Пасха, како само тогаш да доаѓа Господ“.⁵² Останатите антилатински каталози попрецизно ја опишуваат оваа латинска практика. Така, на пример, Јован Клаудиополски пишува: „но вие, кои грешите во врска со ова, Латини или Франки, не пеете ‘Алилуја’ од средата на првата седмица па сè до Пасха“.⁵³ Стилвис и *Opusculum Contra Francos* исто така пишуваат дека Латините „ја кријат ‘Алилуја’“⁵⁴ или „‘Алилуја’

50 “Οτι δὲ καὶ τὸ ἀλληλοῦια κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ψάλλετε, ἀλλὰ κατὰ πάσχα μόνον, ὅπερ ἐρμηνεύεται· Ὁ Κύριος ἦλθε, καὶ αἰνεῖτε, ὑμεῖτε, εὐλογεῖτε αὐτόν· κατὰ τοῦτο γοῦν, μηδὲ τὸ· Θεὸς κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν, μηδὲ τὸ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ψάλλετε. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀλληλοῦια ἐστὶ,” Büttner, *Erzbischof Leon*, 190 (Ep. 1.108–112.)

51 Humbert, *Adversus Graecorum Calumnias*, PL 143, 968–970.

52 „τὸ ἀλληλοῦια, ἄνευ τοῦ πάσχα, οὐ ψάλλουσιν, ὡς τότε μόνον ἐρχομένου τοῦ Κυρίου,” Павлов, *Критические опыты*, 153.

53 “ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τετράδος τῆς πρώτης ἑβδομάδος τὸ Ἀλληλοῦια παρ’ ὑμῖν τοῖς τὰ τοιαῦτα παρανομοῦσι λατίνοις, ἢ φράγγοις, οὐ ψάλλεται μέχρι τοῦ πάσχα,” Павлов, *Критические опыты*, 189.

54 “κατακρύπτουσι,” Hergenröther, *Monumenta graeca*, 69.

ја затвораат во сад, додека се во исчекување“.⁵⁵

Иако кратка, оваа забелешка на Лав посочува една реална разлика, што сведочи за пошироко познавање на нашиот автор на латинските богослужбени практики. Како што се гледа од дијалогот на Хумберт, ниту еден Латин не негирал дека во периодите на покајание, на Запад било изоставано пеењето на „Алилуја“.⁵⁶ Историчарот Созомен од V век наведува дека во неговото време „Алилуја“ се пеело во Рим само на денот на Пасха.⁵⁷ Како и во врска со многу теми, така и во поглед на ова прашање, творештвото на блажени Августин станало правило на Запад. Така, на Запад „Алилуја“ била првенствено Пасхална песна и се сметало дека не е долично да се пее во периодите определени за покајание.⁵⁸ На пример, во традицијата на Тулската црква, каде што „Алилуја“ се погребувало подобно на мртовец, кој треба да воскресне на Пасха“, постоела и посебна просторија за оваа богослужбена практика: *officium claudendi et sepeliendi alleluia*.⁵⁹

Длабочината на знаењето на Лав за религиозните практики поврзани со богослужбата, но и со секојдневниот живот и нивната симболика, која е толку важна во неговото време и опкружување, му дозволуваат да направи длабоки анализи на различните практики на Исток и Запад кои постојат во неговата епоха. Извонредното познавање на Светото Писмо и на светоотечката литература му дозволува многу вешто да ги користи овие текстови за да ги оправда и потврди своите ставови. Како резултат на тоа, успева да дојде до заклучок дека иако станува збор за навидум маргинални практики, тие индиректно го допираат богословското јадро на православната вера. Тоа истовремено покажува дека религиозноста во Византија била тесно поврзана со секојдневниот живот на верниците и со нивните животни навики. На крај, фактот што во најголем дел обвиненија и аргументите на Лав се оригинални, ја покажува одличната креативност на авторот и неговите умствени способности и вештини, како и широчината на неговото теолошко размислување.

⁵⁵ „τό ἀλληλοῦα κατακλείουσιν, ὡς αὐτοῖς δοκεῖ, ἐν τινι ἀγγελίῳ,“ Darrouzès, „Le mémoire de Constantin Stilbès“, 74.

⁵⁶ За оваа разлика помеѓу источната и западната црковна традиција, види: André Rose, „L' usage et la signification de l' Alleluia en orient et en occident,“ *Gestes et Paroles dans les Diverses Familles Liturgiques* (Rome: Centro Liturgico Vincenziano, 1978), 222-233.

⁵⁷ Σαλαμίνιος Ερμείας Σωζόμενος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 67, 1476.

⁵⁸ Rose, „L' usage et la signification,“ 223-225.

⁵⁹ DACL 1, 1245; Rose, „L' usage et la signification,“ 230.